

SN=SN+SN(Sadv.+suf.), а також складні синтаксичні конструкції типу SN=SN+Prep.+SN/SV.

Література

Англо-русский экономический словарь // под ред. Ждановой И.Ф. – М.: Русский язык, 2004. – 837с. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка. – М.,1986. – 295с. Зацний Ю.А. Развитие словникового состава англійської мови в 80-ті-90-ті роки ХХ століття: Авт. ...канд.філол. наук:10.02.04 / Запорізький держ.ун-т – Київ,1999. – 32с. Мешков О.Д. Пополнение словарного состава английского языка путем словосложения в 60-70-е годы ХХ века // ИЯШ. – 1975. - №2. – С.18-24. Полюжин М.М., Омельченко Л.Ф. Функциональное словосложение и префиксальные ономазиологические категории в английском языке. Учебное пособие. – Ужгород,1997. – 99с. *Словотворчий* етимологічний німецько-російський навчальний словник / під ред. Зернової В.К. – К.:ИСИО, 1993-1995. Степанова М.Д. Методы синхронного анализа лексики (на материале современного немецкого языка). – М.: „Высшая школа”, 1968. – 199с.

ДЕМБОВСЬКА Л. М.

(Київський міжнародний ун-т)

СТРУКТУРНА ТА КОНЦЕПТУАЛЬНА СЕМАНТИКА ПАРАСИНТЕТИЧНИХ ПРИКМЕТНИКІВ З СУФІКСОМ –ED

This article deals with the structural and conceptual semantic of the compound with the suffix -ed. Peculiarities of formation and functioning of these adjectives in belle-lettre style are under consideration. Certain attention is paid to the question of combining nounal and adjectival stems into compound and productiveness of the word-forming pattern.

Key words: *compound, conceptual semantic, word-forming pattern.*

Комунікативний підхід до одиниць мовної системи пов'язує мовленнєву діяльність людини з її когнітивною діяльністю з одного боку, та з умовами спілкування з іншого. Складне слово можна охарактеризувати як суперечливий знак: з одного боку, як окрема лексема, складне слово передає індивідуальне значення, є формою вербалізації нового змісту, з іншого боку, складне слово вказує на референцію до свого мовного і концептуального джерела.

Метою пропонованої статті є виявлення особливостей структурної та концептуальної семантики ад'єктивних парасинтетичних лексем, утворених з двох основ і суфікса -ed та закономірностей їх функціонування в художньому дискурсі.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати наступні завдання:

- проаналізувати структурну семантику складних прикметників даної словотвірної моделі;

- за допомогою валентного аналізу корпусу ад'єктивних складних лексем встановити взаємовплив структурної та концептуальної семантики даних композитів;

- виявити закономірності функціонування структурно складних лексем з суфіксом -ed в художньому дискурсі.

Предметом даного дослідження є структурна та концептуальна семантика ад'єктивних парасинтетичних лексем з суфіксом -ed.

Об'єктом дослідження є вплив структурної та концептуальної семантики складних прикметників, утворених з двох основ і суфікса -ed на закономірності їх функціонування в художньому тексті.

Матеріалом дослідження послужили 262 парасинтетичні ад'єктивні лексеми, вилучені методом суцільної вибірки з текстів художньої прози Дж. К. Джерома та Х. Філдінг.

У науковій літературі даним утворенням приділена досить значна увага [Анацкий 1966; Арнольд 1986; Кириченко 1982; Мешков 1976, 1986; Омельченко 1989; Jespersen 1969; Marchand 1969], при цьому складно-структурні лексеми, утворені з двох основ і суфікса -ed поділяються на дві групи за характером їхніх компонентів: 1) утворення, в яких другим компонентом є дієслівна основа $n+(v+ed)$, $a(adv)+(v+ed)$ та 2) утворення, в яких другим компонентом є основа іменника $(n+n)+ed$, $(a+n)+ed$. Деякі з них традиційно розглядаються як складні слова, де суфікс -ed відноситься лише до другого компонента, наприклад *ill-arranged*, *pearl-embroidered*, в інших – суфікс -ed є словотворчим і оформлює все складне слово в цілому, наприклад *bright-eyed*, *middle-aged*. Всього в аналізованому корпусі композитів 105 складно-структурних утворень першої моделі – з дієслівним другим компонентом $n+(v+ed)$, $a(adv)+(v+ed)$ та 157 одиниць другої моделі $(n+n)+ed$, $(a+n)+ed$. У групі складно-структурних лексем з другим компонентом РІ присутні композити, що мають першим компонентом прислівник з суфіксом -ly: *superbly-fitted* “Greyhound of the sea”, *comfortably-lined box*, *newly-married rook*, *heavily-padded arm*. Певний час вважалося, що подібні складні лексеми мали тенденцію до утворення менш тісних семантичних комплексів, ніж утворення з немаркованим першим компонентом [Болховитинов 1967]. Проте, погоджуючись з Л. Ф. Омельченко [Высочинский, Омельченко 1999, с. 65], зауважимо, що і ті, й інші композити з прислівниковим першим компонентом функціонують в одних і тих же самих синтагмах, мають одні й ті самі дистрибутивні та внутрішньовалентнісні показники: *new-born mother*, *newly-married rook*, *new-born lamb*, etc.

При дослідженні структурної семантики композитів з кінцевим суфіксом -ed в германістиці існувало дві тенденції. Прихильники першої вважали, що другий дієприкметник може утворювати складні слова з іменниками, прикметниками та прислівниками [Marchand 1969]. Інші вчені [Jespersen 1969] відстоювали точку зору, що всі випадки утворення складних

слів з РІІ, крім вживання прислівника у якості першого компонента, не є характерними для англійської мови. Подальші дослідження [Мешков 1876; Омельченко 1989] та проведені в цьому дослідженні кількісний та валентний аналізи композитів з другим компонентом РІІ переконливо доводять необґрунтованість другої точки зору. Зі 105 складних слів з другоприметниковим компонентом, вилучених методом суцільної вибірки з художньої прози Джерома К. Джерома та Хелен Філдінг, лише 35 мають першим компонентом прислівник, причому до цієї кількості увійшли п'ять композитів з першим компонентом *-ill* (*illarranged, ill-concealed, ill-chosen, ill-suited, ill-advised*), а частиномовна належність даної лексеми, як і інших прислівників, що співпадають за формою з відповідними приметниками, практично не підлягає визначенню.

Аналогічно, в ряді випадків (наприклад, *rock-crowned, gay-dressed, etc.*) через співпадання форм важко визначити, чи є другий компонент дієслівною основою, чи основою іменника, що свідчить про дію принципу еквіфінальності в композитології. На труднощі у визначенні частиномовної належності компонента з *-ed* вказують також О. Єсперсен, У. Мейс, В. В. Болховітінов, Л. Ф. Омельченко.

Складні приметники загалом слід віднести до неідіоматичних слів. О. Д. Мешков [Мешков 1976, с. 236] поділяє складні слова, утворені за цією моделлю, за їх структурною семантикою на дві кількісно нерівні групи: структурно мотивовані та структурно немотивовані. Переважна більшість з досліджуваного корпусу композитних лексем даної моделі є структурно мотивованими і реалізують здебільшого своє пряме (первинне) значення (*vacuum-packed* – у вакуумній упаковці; *worm-eaten* – проїдений хробаками; *home-made* – саморобний, домашнього виробництва, та ін.), або непряме, проте єдине значення (*voice-filled home* – дім, сповнений голосів; *heartbroken person* – людина з розбитим серцем; *heartfelt reason* – душевний привід, та ін.).

Досліджуючи функціонування в сучасній англійській мові узуальних композитів, утворених за моделями $n+(v+ed)$ та $(n+n)+ed$, Л. Ф. Омельченко доходить висновку про переважність їх функціонування у наукових, технічних та публіцистичних текстах. Погоджуючись в основному з цим висновком, вважаємо, однак, за потрібне зазначити, що і в художній літературі складно-структурні ад'єктивні утворення даної моделі використовуються досить широко. З досліджуваного корпусу вказаних композитів 86 наведені в Новому англо-російському словнику В. К. Мюллера, а також 11 їх оказіональних суфіксальних дериватів: *kinder-hearted* (*kind-hearted*), *chuckle-headed* (*chuckle-head*), *crack-jawed* (*crack-jaw*), *lightheartedly*, *lightheartedness* (*lighthearted*), *headlined* (*headline*), *snubbed-nosed* (*snub-nosed*), *ill-naturedly* (*ill-natured*), *pig-headedness* (*pig-headed*), *dunder-headed* (*dunderhead*), *fat-headed* (*fat-head*). 115 композитів моделей $n+(v+ed)$ та $(n+n)+ed$ є оказіональними авторськими утвореннями, що свідчить про практично необмежену продуктивність даної моделі (наприклад: *tidy-minded people, pine-clad slopes, bright-decked barges, well-qualified female breadwinners, etc.*).

Серед структурно складних лексем з дієслівним компонентом одиниці з дієприкметником II являють собою цінну заміну розгорнутої синтаксичної конструкції, оскільки вони в трансформованому вигляді передають предикацію, необхідну для побудови фрази і організації мовленнєвого акту, в якому гарантується як адекватне розуміння і сприйняття його змісту, так і фактор прогнозованого впливу на реципієнта як невід'ємного атрибуту дискурсу.

У корпусі посесивних структурно складних лексем слід виділити групу маловивчених, проте надзвичайно цікавих для семантичних спостережень композитів-бахуврихі.

Явище номіналізації невід'ємно супроводжується компресією як морфолого-синтаксичною, так і семантичною, які можуть знаходитися в різноманітних співвідношеннях [Высочинский, Омельченко 1999, с. 109]. Слова типу *long-legged, three-cornered* були вперше виділені в особливу структурну групу А. І. Смірніцьким і отримали назву граматично складних слів, оскільки вони утворюються в сучасній англійській мові з регулярністю граматичних форм. Складно-похідні прикметники моделі (a+n)+ed є результатом редукції речення до рівня складного слова, вони співвідносяться з підрядними означальними реченнями, наприклад *good-natured (someone who has good nature)*. Трансформація типу *one (something) having something* моделює утворення складних ад'єктивних номінативів типу бахуврихі, що є результатом морфологізації словосполучень, оскільки суфікс оформлює словосполучення в складне слово [там само, с. 110]: *simple-minded, long-eared, bald-headed, bold-faced, etc.* Першим компонентом здебільшого є основи якісних прикметників (*bright-eyed, high-pitched, long-limbed, cold-blooded, red-hatted, etc.*), інколи – основи відносних прикметників, як іменного, так і віддієслівного характеру (*ill-mannered, round-leaved, open-minded, broken-winded*). Часом першим компонентом є прикметник у вищому чи найвищому ступені порівняння: *kinder-hearted woman, mildest-tempered people*.

Серед інших ад'єктивних номінацій типу складно-похідного бахуврихі можна навести моделі з першим компонентом, представленим: 1) основою іменника: *lace-topped, heart-shaped, dog-eared, heart-broken*; 2) основою числівника: *eight-oared, six-barred, eight-cornered, three-roomed*; 3) основою неозначеного займенника: *many-coloured*. Л. Ф. Омельченко вказує на ще одну групу ад'єктивних бахуврихі – з першою основою формою з -ed [Высочинский, Омельченко, с. 111], проте в досліджуваному корпусі композитів кількість таких утворень дуже обмежена (компонентами *broken-, snubbed-*): *broken-winded, broken-hearted, broken-headed, snubbed-nosed*, всього чотири номінативи.

Найтиповішою функцією утворень досліджуваної групи є препозитивне означення, хоча вони зустрічаються й у функціях відокремленого означення та предикатива:

“*Though heartbroken by my parent's distress, I have to admit parallel and shameful feeling of smugness over my new role...*” (H. Fielding)

“Before our supper, Harris and George and I were quarrelsome and snappy and ill-tempered;...” (J. K. Jerome)

У питанні семантики суфікса -ed дослідження дихотомії маркованість/немаркованість породило дві різні точки зору: 1) утворення з суфіксом -ed вказують на володіння предметом, тоді як утворення без -ed виділяють предмет як окремий різновид; 2) марковані і немарковані утворення мають однакову дистрибуцію (зовнішню валентність) і тому взаємно замінюються [Болховитинов 1967; Симачевская 1978]: *dunder-head – dunder-headed*. Погодимось з Л. Ф. Омельченко, що варіювання у передачі ідентичного мисленнєвого змісту в даному випадку забезпечується можливістю використання субстантивної та ад’єктивної номінацій в атрибутивній функції, що свідчить про актуалізацію внутрішніх ресурсів розвитку мови.

Щодо концептуальної семантики ад’єктивних складно-структурних утворень типу бахуврихі, в корпусі досліджуваних композитів вона сконцентрована здебільшого навколо розумових здібностей та характеру персонажів літературного твору. Дані категорії знаходять своє вираження у семантиці основ других компонентів: **mind** (*tidy-minded lover of German nature, conservatively-minded people, shallow-minded observers, generous-minded man, open-minded Wallenstein, noble-minded one, high-minded way of thought, weak-minded King Edwy, simple-minded youngsters, weak-minded ideas*); **temper** (*mildest-tempered people, short-tempered one, good-tempered Tom, bad-tempered one, ill-tempered human-rights lawyer, ill-tempered young man*); **manner** (*mild-mannered man, ill-mannered sisters, ill-mannered lunatics*); **nature** (*good-natured*); **spirit** (*proud-spirited beings, high-spirited men, high-spirited [one’s] nature, poor-spirited men*); **head** (*shock-headed youth, dense-headed young man, chuckle-headed [George], dunder-headed idiots, fat-headed chunk, addle-headed one, thick-headed sort of chap, fat-headed old fool*); **heart** (*gentle-hearted men and women, narrow-hearted man, light-hearted women, broken-hearted little Jack, falsehearted men, kind-hearted bargeman, light-hearted spirit, broken-hearted tones, kinder-hearted people, lighthearted things*). Наведені ад’єктивні бахуврихі можуть бути основами для подальшої деривації: *good-natured+ly* (“...and only laughing **good-naturedly** when his mistakes were pointed out to him”.); *pig-headed+ness* (“I judged they were regretting the **pig-headedness** of runaway horses in general,...”); *lighthearted+ly* (“’Oh, they’ll be all right’, said he **lightheartedly**;...”); *lighthearted+ness* (“We began cheerfully, one might almost say skittishly, but our **lightheartedness** was gone by the time the first potato was finished.”). (J. K. Jerome)

Утворення типу бахуврихі початково виникли безпосередньо з синтаксичного словосполучення, проте подальші інновації цього типу створюються за аналогією з уже існуючими лексемами. Характерною особливістю складних прикметників типу *blue-eyed*, що відрізняє їх від слів інших типів, є надзвичайна можливість вільного утворення багатьох з них у процесі мовлення і невходження в нього готовими одиницями, взятими зі словникового складу мови. У текстах аналізованих творів Джерома К. Джерома та Хелен Філдінг велика кількість складно-похідних слів утворені самими

авторами для створення стилістичного ефекту, соціальної, культурної, історичної та емоційної атмосфери, а також для індивідуалізації зовнішніх та внутрішніх рис персонажу.

Особливістю великого корпусу аналізованих слів є семантична прозорість їх складових, чітка референтність, відсутність ідіоматичності; значення цілого виводиться зі значення їх компонентів – основ та словотворчих афіксів. Сполучуваність прикметника з іменником з точки зору смислових зв'язків між ними може мати нескінченну кількість варіантів. У сукупності з потребою в позначенні цими словами різноманітних зовнішніх рис та внутрішніх якостей людей і предметів (явищ) ця властивість створює високу продуктивність та могутній семантичний та комунікативно-прагматичний потенціал даної словотвірної моделі.

Властивість сполучуваності є тим фокусом, у якому перехрещуються як лінгвістичні, так і екстралінгвістичні фактори, котрі в сполучуваних елементах виступають в нероздільній єдності. Закономірність сполучення складових частин слова М. Д. Степанова називає «внутрішньою валентністю» [Степанова 1967, с. 16]. Однією з найцікавіших сфер застосування теорії валентності, як і здійснення валентного аналізу, є словотворення, тобто закономірності сполучуваності основ всередині складних слів, основ і афіксів всередині похідних слів. Мова йде про закономірності зчеплення елементів лексичної основи слова, а саме його безпосередньо-складових, один з одним [Степанова 1978, с. 31-32]. Найбільші труднощі становить визначення семантичних закономірностей валентності всередині складних слів завдяки багатоманітності їх семантичних особливостей.

М. Д. Степанова поділяє складні слова на чотири основні типи: 1) повністю ідіоматизовані складні слова з повністю затемненою мотивованістю (*die Ohrfeige, der Helfershelfer, der Feldjäger, das Frauenzimmer*). Такі слова зазвичай є результатом тривалого розвитку, пов'язаного з їх деетимологізацією і лише умовно можуть бути трансформовані в словосполучення, що не відповідають їх значенню (*Zimmer der Frauen (für Frauen)*). Семантична валентність таких слів нерелевантна, фактично вона і не може бути визначеною.

2) Складні слова другого типу мають два види значення: пряме й переносне, їх внутрішній образ виявляється досить чітко і до більшої чи меншої міри мотивує їх дійсне (переносне) значення (*Erdapfel, Wassermantel, himmelhoch*). Семантична внутрішня валентність таких слів визначається умовно, відповідно до прямого значення, що служить основою для переносного.

3) До третього типу слів, полярного відносно двох перших, можна віднести неідіоматичні утворення, які є не лише повністю мотивованими, а й точно відповідають словосполученням, складеним з опорних слів. Семантична внутрішня валентність таких утворень співпадає з семантичною валентністю відповідного словосполучення. Між означуваним та означенням всередині слова існує семантичне узгодження, яке відображає відносини між відповідними явищами дійсності, як і між вільними членами речення.

4) Тип складних слів, найбільш поширений, займає проміжне становище між двома першими і третім, це – означальні складні утворення з незатемненою мотивацією, проте семантично відрізняються від словосполучень, складених з опорних слів. Незатемнена мотивація зближує їх з третім, а відмінність від опорних словосполучень – з першим і другим типами. Завдяки стандартності утворень четвертого типу, вони постійно виникають у мові, не складаючи враження оказіональності [Степанова 1978, с. 44-45].

Основні словотворчі ресурси при утворенні складних прикметників бахуврихі зосереджені на описі людини і різноманітних рис її натури. У досліджуваному корпусі композитів-бахуврихі, що позначають зовнішні риси істоти і назви частин людського тіла та обличчя, виділяються гнізда зі спільним елементом (-eyed, -handed, -headed, -faced, -haired): (bright, blue)-eyed, even-handed, (lank, blonde, dark, white)-haired, (bare, broken, bald, shock, double)-headed, (sweet, baby, shame, ashen, bold)-faced, а також одиничні оказіоналізми red-bearded Norseman, broad-shouldered athletic man, long-legged man, snubbed-nosed dog.

*“Daniel stared at me, **ashen-faced**.” (H. Fielding)*

*“I hate these **bold-faced** women who are always here.” (J. K. Jerome)*

*“Fate is so terribly **even-handed**. As she gives, she ever takes away.” (J. K. Jerome)*

Більшою різноманітністю та внутрішньою валентністю відрізняються ад’ективні бахуврихі на позначення внутрішніх якостей істоти (людини, тварини). Виділяються гнізда зі спільним елементом -minded, -headed, -hearted, -tempered, -spirited, -natured, -mannered: (noble, tidy, conservatively, shallow, generous, open, high, weak, simple)-minded; (thick, fat, dunder, chuckle, dense, addle, pig, hard)-headed; (light, kind(-ly, -er), broken, false, narrow, gentle)-hearted; (short, good, bad, mild(-est), ill)-tempered; (ill, good)-natured; (ill, mild)-mannered; (poor, high, proud)-spirited.

*“Who can blame her for being shy and somewhat dull of thought? Not we, **generous-minded, kind-hearted** Princes that we are.” (J. K. Jerome)*

*“...and Harris gets up, and makes for the piano, with the beaming cheeriness of a **generous-minded** man who is just about to give somebody something.” (J. K. Jerome)*

*“‘I really don’t see that it is our fault’, urged the chief – he was a **mild-mannered** man...” (J. K. Jerome)*

Нові слова конструюються на основі зразків – численних результатів попереднього конструювання похідних слів, закріплених у системі мови. Тривалість існування в мові новоутворень, у яких межі поєднання компонентів в одне ціле дуже лабільні, зумовлюється комунікативним ефектом даних комбінацій, що забезпечують цілий спектр експресивно-стилістичних відтінків.

Довжина лексико-семантичного ряду зі спільним компонентом залежить не лише від лінгвістичних факторів – особливостей сполучуваності, лексико-фразеологічної валентності слів, а також від факторів екстралінгвістичних, тобто від кількості можливих ознак, котрі при описі того чи іншого фрагменту

дійсності необхідно виразити словами. Акт номінації підпорядковується вимогам виразити в номінативній одиниці нове необхідне поняття.

Загалом, утворення ад'єктивних парасинтетичних лексем з суфіксом -ed підпорядковане певним стилістичним та прагматичним цілям: створення експресивного та емоційного ефекту на реципієнта художнього тексту.

Перспективним вбачається подальше дослідження парасинтетичних ад'єктивних лексем у стилістичному аспекті, взаємовпливу їх семантики та контекстуальних конотативних змістів на створення експресивності та комунікативності текстових структур.

Література

Анацкий И. Н. Историко-типологический анализ сложного слова в современных германских языках / Анацкий И. Н. // Структурно-типологическое описание современных языков. – М.: Наука, 1966. – С. 160 – 181. *Арнольд И. В.* Лексикология современного английского языка: [учебник для институтов и факультетов иностр. яз. – 3-е изд., перераб. и доп.] / И. В. Арнольд. – М.: Высш. шк., 1986. – 295 с. *Болховитинов В. В.* Семантика образований, состоящих из двух основ и суффиксов в современном английском языке: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук: 10.02.04 / Болховитинов В. В. – М., 1967. – 23 с. *Высочинский Ю. И., Омельченко Л. Ф.* Лексикология современного английского языка: учебное пособие. Ч. I. / Высочинский Ю. И., Омельченко Л. Ф. – К.: КПИ. – 1999. – 263 с. *Кириченко Г. С.* Механизм образования сложных слов типа long-legged и car-driver в современном английском языке: дисс...канд. филол. наук: 10.02.04 / Кириченко Г. С. – М., 1982. – 162 с. *Мешков О. Д.* Словообразование современного английского языка / Мешков О. Д. – М.: Наука, 1976. – 245 с. *Мешков О. Д.* Семантические аспекты словосложения английского языка / Мешков О. Д. – М.: Наука. – 1986. – 208 с. *Омельченко Л. Ф.* Английская композита: структура и семантика: Дисс...д-ра филол. наук: 10.02.04 / Омельченко Лариса Федоровна. – К. – 1989. – 493 с. *Симачевская Ж. Н.* О структурных особенностях сложных прилагательных типа «бахуврихи» в современном английском языке / Симачевская Ж. Н. // Словообразование и его место в курсе обучения иностранному языку. – Владивосток: Дальневосточный университет. – 1978. – Вып. 6. – С. 77 – 81. *Степанова М. Д.* О «внешней» и «внутренней» валентности слова / Степанова М. Д. // Иностранные языки в школе. – 1967. – № 3. – С. 13 – 19. *Степанова М. Д.* Теория валентности и валентный анализ (на материале современного немецкого языка) / М. Д. Степанова. – М.: Изд-во МГПИ им. Мориса Тореза, 1978. – 110 с. *Jespersen O.* A Modern English Grammar on Historical Principles / O. Jespersen // Reading in Modern English Lexicology. – L., 1969. – P. 157 – 158. *Marchand H.* The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation / H. Marchand. – 2d Ed. – Munchen: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1969. – 545 p.